

Миодраг ЈОВАНОВИЋ

НЕКЕ СПЕЦИФИЧНОСТИ ВОКАЛСКОГ СИСТЕМА ГОВОРА ЈУЖНЕ ЦРНЕ ГОРЕ

Изразита дијалекатска линија која иде од Пераста у Боки которској, преко Грахова, Колашина, Бијелог Поља и Студенице дијели простор Црне Горе, самим тим и говора јужне Црне Горе, на два различита говорна типа: 1. источнохерцеговачке говоре сјеверозападне Црне Горе, који се налазе у основици књижевног језика; 2. старије говоре југоисточне Црне Горе, зетско-јужносанцачког типа, са великим међусобним разликама у многим елементима структуре, због којих се ово подручје у науци и не сматра дијалекатски компактном цјелином. За коначну оцјену о приликама на југу Црне Горе, зони којој припадају углавном говори црногорског приморја и његовог непосредног залеђа, недостају опсежније дијалектолошке студије о већини говора - нарочито о онима новоштокавског типа, од Пераста до границе са Хрватском. У овом раду центар истраживања су вокалски системи говора зетско-јужносанцачког типа који су описивани у монографијама: *Црмнички говор*, *Мрковићки дијалекат*, *Говор Паитровића* и краћим радовима о говору Спича.¹

---

¹ Бранко Милетић, *Црмнички говор*, СДЗб IX, Београд 1940, 211-663; Лука Вујовић, *Мрковићки дијалекат*, СДЗб XVIII, Београд 1969, 73-398; Миодраг Јовановић, *Говор Паитровића*, у штампи: Универзитет Црне Горе, Обод, Цетиње; Радомир Алексић, *Извештај о испитивању стичанског говора*, ГЗСВС VIII, Београд 1941, 15-22; Радомир Алексић, *Извештај о маинском и стичанском говору у Црногорском приморју*, ГЗСВС VII, Београд 1940, 36-37.

У говору Мрковића код Бара, на крајњем југу Црне Горе, постоји оаза са веома специфичном ситуацијом, говор који представља чисти дијалекатски тип, можда само са незнатним утицајем сусједних црногорских говора. Читавим низом говорних особина издваја се као посебна дијалекатска јединица – то је говор чије су везе са црногорским говорима биле мале још у току средњег вијека. Говор Паштровића, приморске области која припада дијелу ширег простора Боке которске, у подножју брда између Будве и Спича – са пуно дублета, разних мјешавина и факултативних варијанти у многим елементима структуре (прозодијским, фонетско-фонолошким и морфолошким) карактерише се као типични периферни црногорски говор на чију је физиономију у великој мјери утицао и страни језички елеменат – у првом реду романски. Паштровићи представљају компактну језичку цјелину – све типичне црте, без великих локалних разлика, обухватају цјелокупно подручје паштровског говора: нема ничег у Бечићима, на западу Паштровића, што се не би могло чути и на крајњем истоку – у буљаричким селима на граници са Спичем – једино су поједине гласовне црте у једном дијелу области обичније него у другом. Сјеверно од Паштровића простире се један континентални говор јужне Црне Горе, говор области Црмнице, који се, такође, многим својим особинама довољно јасно одваја од сусједних говора, тако да се с правом може сматрати засебном цјелином. С друге стране, његове везе са Црногорским приморјем биле су доста интензивне током више вјекова и природно је очекивати и у говору, па и у вокалском систему, извјесне последице тога. А између говора Паштровића и Црмнице, с једне, и говора Мрковића, с друге стране, налази се један у науци о језику недовољно познати говор области Спича, о којем имамо само неке најосновније информације из пера лингвисте Радомира Алексића. Послије краћег боравка у овом приморском крају његов утисак је да „спичански говор има више црта заједничких са црмничким говором неголи што има паштровски говор; али он (спичански говор) има и знатан број особина које га одвајају од црмничког говора, а везују са паштровским говором”.²

² Радомир Алексић, *Извештај о испитивању спичанског говора*, 15.

Говори јужне Црне Горе, како се и на основу кратких напомена о њиховим основним одликама може претпоставити, не представљају хомогену говорну цјелину – и поред извјесних заједничких тенденција постоје и крупне разлике које су некад упадљивије него сличности. У том правцу су и нека наша запажања везана за вокалске системе јужноцрногорских говора која доприносе расвјетљавању главног питања: да ли су неке веома значајне црте у изговору вокала дио ширег ареала говора јужне Црне Горе или, као резултат аутохтоног развитка, само карактеристика појединог говора.

Рефлекси полугласника

Резултати вокализације некадашњег полугласника у јаком положају у ријечи јесу веома значајно питање истраживача говора Црне Горе. У том погледу Црна Гора не представља јединствен дијалекатски простор: у говорима сјеверозападне Црне Горе стање је готово истовјетно са књижевним језиком – полугласник у јаком положају, са незнатним бројем изузетака, замијењен је вокалом *a*; на великом дијелу подручја југоисточне Црне Горе, у које спадају и говори Црногорског приморја и околине, чува се посебна вриједност полугласника. У тим говорима то је вокал неодређене боје – између *a* и *e* – различит, дакле, од изговорних вриједности ових вокала. И то није глас чија је артикулација пасивнија од пуног вокала – рефлекс полугласника је потпуно нормалан вокал са препознатљивим фонетско-фонолошким особинама као и други вокали. Према Александру Белићу, тај се вокал изговара слично муклом „*e*” – отвореније (*e^a*) или затвореније (*a^e*) нијансе,³ Павле Ивић сматра да је „нијанса овог гласа врло променљива, тако да се он по изговору и вокалској боји често приближава другим вокалима, обично вокалу *a*, али такође и вокалу *e*”.⁴ Цијели низ гласовних вриједности – од *a* до *e* – умјесто некадашњег полугласника потврђени су и на терену од испитивача црмничког, мрковићког, паштровског, спичанског и неких других говора јужне Црне Горе, у основи по питању полугласника међусобно сличних, али и са

³ Александар Белић, *Основи историје српскохрватског језика, Фонетика*, Научна књига, Београд 1976.

⁴ Павле Ивић, *Дијалектологија српскохрватског језика*, Матица српска, Нови Сад 1956, 109.

бројним посебностима локалног карактера на које указујемо упоређивањем „паштровског полугласника” са стањем у другим говорима јужне Црне Горе.

Досадашња сазнања о рефлексу полугласника у овој значајној приморској области заснивала су се на закључку Радомира Алексића изнесеног у *Извештају о говору Паштровића*, до којег је, како сам каже, дошао четрдесетих година прошлог вијека пошто је једно љето боравио у Паштровићима: „заменик за полугласник у овом говору је звук e^a (звук између e и a)” последице чега као потврду наводи неколико примјера са етимолошким полугласником.⁵ Исте вокалске боје, према информацијама Радомира Алексића, добијених на сличан начин, су и рефлeksi полугласника у сусједним приморским крајевима – Спичу, на истоку, и Маинима, на западу Паштровића⁶ – о њима су за коначни суд, потврду или модификацију оваквог мишљења, потребни опширнији дијалектолошки радови.

О говору Паштровића, и о другим сродним црногорским говорима, изрицане су и другачије констатације: Вук Стефановић Караџић, пошто је пропутовао кроз Грбаљ, Паштровиће, Црмницу и Ријечку нахију – дакле говоре полугласничке зоне, у Предговору својих *Пословица* (1836, стр. 28) тврди да Црногорци и скоро сви сусједни Приморци изговарају на мјесту некадашњег ϵ један вокал који је ближи самогласнику e него самогласнику a . Према мојим испитивањима савременог паштровског говора, ослоњеним на језичком осјећању (као припадник једног говора полугласничке зоне – пиперског), дужем контакту са типичним представницима овог говора и пажљивом преслушавању снимљеног материјала са терена, паштровски „полугласник” је глас необичне артикулационе лабилности, веома сличан говору сјеверног сусједа Црмнице – према опису какав је дао Бранко Милетић.⁷ У низу гласова од a до e који се, врло често и факултативно, могу чути умјесто некадашњег полугласника у јаком положају у ријечи, просјечни паштровски изговор овога вокала нешто је ближи гласу a . Лука Вујовић, упоређујући мрковићко-зубачки изговор рефлекса полугласника, који је, за

⁵ Радомир Алексић, *Извештај о говору Паштровића*, ГЗСВС VI, Београд 1939, 17.

⁶ Радомир Алексић, *Извештај о испитивању спичанског говора*, 16; *Извештај о маинском и спичанском говору у Црногорском приморју*, 36.

⁷ Бранко Милетић, *Црмнички говор*, 225-239.

разлику од паштровског, ближи вокалу *e* него вокалу *a*, са другим црногорским говорима полугласничке зоне истиче да Вук, прије 170 година, није погријешио у карактеризацији овога вокала – он је у то вријеме такав заиста и био. А ситуацију у Зупцима чак и издваја: за зубачки рефлекс ни лингвист није увијек сигуран да ли је изговорено *e^a* или *e*, толико је мала разлика између ових вокала код најизразитијих представника зубачког говора.⁸

На природу рефлекса полугласника у паштровском говору битније не утиче његов положај у ријечи – неакцентовани или акцентовани слог, квантитет слога у коме се налази, сусједство одређених вокала или консонаната и сл. Ако смо поједине тенденције код некога и примијетили, обично нас је већ сљедећи информатор демантовао. Такво стање није међутим у мрковићко-зубачком. Према опису Луке Вујовића *e^a* (како он обиљежава рефлекс полугласника) је под акцентом, нарочито дугосилазним, каткад отвореније него неакцентовано *e^a*. То се јасно може осјетити при изговору генитива множине *бѣ^aче^aве^aк* и *бѣ^aче^aве^aк*, *мѣ^aсе^aке^aк* и *мѣ^aсе^aке^aк*, „јер је *e^a* у другом и трећем слогу од почетка ријечи затвореније, ближе *e*, док је *e^a* под дугосилазним акцентом осетно отвореније и стоји на граници између *e* и *a*”.⁹

И не мора овај глас бити везан само за сталне полугласничке позиције: *сЕ^шд*, *тЕ^шшта*, *дѠ^шн*, *тЕ^анко*, *отЕ^шц*, *лѠ^шнЕ^шц*, *мѠзЕ^шк*, *ђе-вѠјѧкѠ^ш*, *мѠмѠ^шкѠ^ш*, *сѠѠ^шм*, *сѠ^шзѠвѠт*, *сѠ^шшѠла* и сл.; веома често у говорима јужне Црне Горе такав глас налази се и на мјесту гдје је по етимологији вокал *a*.

У паштровском говору:

види *бѠгѠ^шти*; ја *бѠгѠ^шми* нѣ знѧн; Ѡни су бѣли *тЕ^шмо*, (ј)е лѣ; она стѧлно кѠпи *мЕ^шслине*; ма *кЕ^шкви*; бѣѠ он *свЕ^шкѣ* дѠ^шн са њѣма; испѣћ мѣса знѧ *свЕ^шк*; Ѡни су имѧли дѠста *мЕ^шслинѠ^ш*; *рѠ^шчунѣѠ^ш* је бѣла *нѣкѠ^шква*; сналѧзѣли се *нѣкѠ^шко*; оѠо *свЕ^шкѣ* глѠ(д)ѧ; јагавѠлѣн *свЕ^шкѠга* ко је дѠбѠ^шр; нѣмѧи(х) *ономЕ^шдне*; педесѣ(т) стабѧлѧ *мЕ^шслинѠ^ш* да је са својо(м) рѠкѠн сѧдѣѠ; што сѠ^ш(м) прежѣвѣла с браѠн и са *свЕ^шкѣн*; све *нѣкѠ^шкве* нѠвѣствѧри; злосѠ^ш(м) *свЕ^шкѠ^швѠ* прѠшѠ; кренѠли за *БЕ^шр*; ми смо припѧдѧли срѠзу *бЕ^шрскѠме*; ѣдѣ Вѣдо *свЕ^шкѣ* дѠ^шн гѠре;

⁸ Лука Вујовић, *Мрковићки дијалекат*, 97.

⁹ Лука Вујовић, *Мрковићки дијалекат*, 88.

манемô(ј)Ивот^Éкô; св^Éктраји; десе(т)дѣ^пнѣ^пн^Éш^јмъ^шње дасту^јји; стоку, м^Éслинеирибô^шрство; св^акакъ^швтинаређу^{је}; ја съ^ш(м)н^Éш(ј)мъ^шње чув^а; н^ѣкакъ^шв се распиту^{је}; т^акъ^шв ми не трѣб^а; б^ыло је ðпð^шсно и св^Éшита; от^Éшц покôјн^ј је ўзео м^Éслине; некеситнице дѹгмð^шðпрес^јјана, ов^изиЛѹбоиС^аво ðбъ^шдв^а; да ўч^ишбôгъ^шти; прен^ѣсѹмет^Éшмоўнô; ħ^Éш(в)ола н^ѣзн^аш; а ðндъ^шсу йшли порѣд мора; в^јѣтро(в)и ðндð^шр дôбро је; да бѹду он^Éшкô мало тврди; срѣж^ѣ се на п^арчð^шð; ðбъ^шдв^а; къ^ш(д) си дол^азио з^Éш(ð)њ^и п^у(т); б^ыло је ðпð^шсно вр^иѣме; је(д)на књ^игица он^Éшкô м^ал^а; мало је дðсð^шдъ^шн.

Појава преласка $a > \text{Ш}$ јако је изражена и у црмничком говору: бôгШ-ми, ðШро(в)ѡт, б^ѣтина, з^ѣ(ð)њ^и, к^ѣква, ðбШдв^а, ЦШр^иг^рад, св^ѣшито;¹⁰ а у мрковићко-зубачком је позиционо условљена: а) $a > e^a$ под утицајем палаталних сугласника j , $љ$, $њ$ и $ћ$: по^јѣ^ата, м^ѣѡстори, пл^ѣштан^ица, Кр^ѣшита, кр^ѣш, б^ѣр^јѡк, б^ѣр^јѡкт^ар, б) редуковано $\ddot{a} > e^a$: ч^ѣсом, с^ѣш, П^ѣре^азиш, д^ѣрев^аò, ðб^ѣдв^а, м^ѣслина.¹¹ У говору Мула у Боки извршена је системска промјена $\ddot{a} > e^a$: б^ѣб^ѣ, р^ѣк, а^ѣд^ук, – а као тенденција примјетна је и у селу Доброти: г^ѣд^љив, н^ѣп^ѣдај¹² – само што се тамо, и у Кртолама, чува стара изговорна вриједност полугласника: оп^њк, м^ѣш, к^ѣð.¹³

С друге стране, не може се у говорима јужне Црне Горе, посебно у Црмници и Паштровићима говорити о обавезности преласка $\ddot{b} > \text{Ш} / \text{ь}^{\text{ш}}$ – и у једном и у другом говору спорадично се може изговорати по вокалској боји најближи глас, а то је и у црмничком и у паштровском говору вокал a : лав, мач, мачеви, пастрва, рале, ражени, саб^{ља}, там^{јан}, тачно;¹⁴ у говору Паштровића ремећење правила дистрибуције $\ddot{b}^{\text{ш}}$: a примијећено је у генитиву множине, а посебно у ријечима са два полугласника посл^ије акцентованог слога – од двије сталне полугласничке позиције у једној се понекад изговара чисти вокал a :

¹⁰ Бранко Милетић, *Црмнички говор*, 232.

¹¹ Лука Вујовић, *Мрковићки дијалекат*, 94 - 95.

¹² Павле Ивић, *Дијалектологија...*, 159.

¹³ Павле Ивић, *Дијалектологија...*, 159; Далибор Брозовић, *Језик српско-хрватски / хрватско-српски, хрватски или српски*, Југославенски лексикографски завод „Мирослав Крлежа”, Загреб 1988, 64.

¹⁴ Бранко Милетић, *Црмнички говор*, 232.

пе(т) стѡтѣн̄^{III} Црногѡрд̄^{III}ца̄ и Па̄штро'евѣћ̄а; им̄али смо вѢ^{III}зда ѡвѡ^{III}ца̄; мӣ смо ѡђе на сто мѣтѡ^{III}ра; куди'ен̄ је дѡбрија мѡмакѡ^{III}; одл̄азѣ четрдѣсе(т) бѡрд̄^{III}ца̄; тѢ^{III}мо је бѣло по'едѣнд̄^{III}ца̄; ни'е бѣло тол̄ѣко б̄аракѡ^{III}; по скоро с̄ат до об̄јѣкѡ^{III}т̄а; нѣм̄а по тија сѣл̄ак; бѣло свѣђе Па̄штровић̄ак; онија к̄абрѣчѣ^{III} и ѣл̄ишт̄а; ѣмѣн̄а (ј)и се не мѡгу с'ѣтѣ(ти).

Рефлекс некадашњег полугласника, гласа посебних вриједности које се крећу између вокала *a* и *e*, у говорима јужне Црне Горе, јесте у извјесном смислу заостајање за развојем главнине штокавских говора у којима је на мјесту полугласника, као и у књижевном језику, пуни вокал *a*, што је, према Павлу Ивићу,¹⁵ последица њиховог периферијског положаја.

Вокал *a*

Вокал *a* у паштровском говору, због нешто продуженијег изговора, може мијењати боју у правцу отворености: *бра̄шно*, *дѡстѢ*, *пр̄ѣчат(и)*, *вѡдѢ*, *та̄мо*, *пл̄Инӣна*, *ба̄ба*, *та̄чно*, *нап̄ис̄ат(и)*. Не би се ова појава могла прецизније везати за одређену позицију у рјечи. Уочава се само учесталији отворени изговор вокала *a* у кратким слоговима – акцентованим и неакцентованим.

Одступање од стандарда у говору Паштровића понекад иде и ка његовом затворенијем изговору (– *Ó* –) који је најизразитији када се вокал *a* налази под дугосилазним акцентом: *гл̄Ѣд*, *ПѢнто*, *МѢрко*, *МѢрта*, *мѢјка*, *ЈугослѢвија*, *тѢлед*, *пл̄акет(и)*, *сверѣт(и)*.

Појаве отворенијег и затворенијег изговора гласа *a* не помињу се у студијама о црмничком и мрковићко-зубачком говору, а у су-сједном Спичу забиљежено је: „дуго *a* (*ā*) изговара се као *a*^o (затворено *a*): *кра̄^oј*, *Ја̄^oна*, *сама̄^oр*, *зна̄^oмо*, *уга̄^oсѣло се*, *фа̄^oл̄а* ти, *рука̄^oв*, *нӣка̄^oко*, *брат̄а̄^oнић*, *попра̄(в)ља̄^oли*, *сп̄ӣча̄^oнскӣ*”.¹⁶

У слогу са дугосилазним акцентом, у паштровском говору, још чешће него затворено *a* – са појачаним учешћем усана – изговара се и лабијализовано *a*: *тра̄^oва*, *зла̄^oто*, *Ма̄^oре*, *гла̄^oва*, *ра̄^o(д)ник*, *чѡка̄^oла*, *гла̄^oвнӣ*, *Сла̄^oњина*. Слично Паштровићима, лабијализовано *a* се јавља и у мрковићком говору – само тамо много чешће и у

¹⁵ Павле Ивић, *Дијалектологија...*, 165.

¹⁶ Радомир Алексић, *Извештај о испитивању спичанског говора*, 16.

различитим позицијама у ријечи – $\hat{a} > a^o$: $\hat{b}\hat{a}^o\hat{b}o$, $\hat{d}\hat{v}\hat{a}^o$, $\hat{j}\hat{u}\hat{n}\hat{a}^o\hat{k}$, $\hat{j}\hat{a}^o$, $\hat{v}\hat{r}\hat{a}^o\hat{t}\hat{a}$; $\hat{a} < \hat{a} > \hat{a}^o$: $\hat{b}\hat{r}\hat{a}^o\hat{t}\hat{u}$, $\hat{j}\hat{a}^o\hat{b}\hat{u}\hat{k}\hat{a}$, $(x)\hat{a}^o\hat{j}\hat{d}\hat{u}\hat{k}$, $\hat{s}\hat{v}\hat{a}^o\hat{d}\hat{b}\hat{a}$; скраћено $a > \hat{a}^o$: $k\hat{a}^o\hat{z}\hat{a}\hat{t}(u)$, $\hat{v}\hat{i}\hat{k}\hat{a}^o\hat{s}\hat{m}o$; кратко неакцентовано $a > a^o$: $m\hat{a}^o\hat{g}\hat{a}\hat{r}e$, $t\hat{r}\hat{e}\hat{n}\hat{a}^o\hat{v}\hat{i}\hat{s}\hat{t}\hat{a}$. На лабијализацију вокала a у Мрковићима, осим дужине, утицали су и сусједни сугласници уснени n , b , v и m , задњонепчани k и g и веларно l ,¹⁷ чија улога у паштровском говору није од значаја. И уопште је, у говорима Црногорског приморја, лабијализација вокала a веома жив фонетски процес – „чује се од Суска до Мрковића”¹⁸ – а у њену старину је тешко продријети – сматра се да је у свим тим говорима истог романског и млетачког поријекла. Насупрот израженом процесу у приморским говорима говор непосредног залеђа Црмнице не познаје лабијализацију – тамо је, међутим, за разлику од приморских говора, присутан посебни изговор овога гласа у додиру са назалом n – „испред назала у затвореном слогу забиљежио сам спорадично назализован вокал: $\hat{i}m\hat{S}n$, $k\hat{i}\hat{c}\hat{n}\hat{d}\hat{i}\hat{l}o$, $n\hat{S}\hat{n}\hat{t}\hat{i}\hat{t}(u)$, $\hat{b}\hat{a}\hat{c}o[\hat{v}]\hat{a}\hat{n}$ ”.¹⁹

Вокал e

Присутне су различите флукуације у артикулацији овога вокала које доводе, зависно од појединих говора, до затворенијег или, много чешће, до дифтоншког изговора. У паштровском и црмничком говору, за разлику од говора Мрковића, вокал e може бити нешто затворенији него у књижевном језику. У говору Паштровића затворено e ($\acute{e}$) није изразита особина – мада је потврђено и у кратким и у дугим слоговима: у кратким слоговима – акцентованим и неакцентованим – $R\acute{e}\hat{z}\hat{e}\hat{v}\hat{i}\hat{t}\hat{i}$, $\hat{s}\hat{e}\hat{s}\hat{t}\hat{r}\hat{i}\hat{n}\hat{s}\hat{t}\hat{v}o$, $n\acute{o}\hat{z}\hat{e}\hat{v}\hat{i}$, $\hat{l}\acute{e}\hat{p}\hat{t}\hat{i}\hat{r}$, $\hat{j}\acute{e}\hat{z}\hat{e}\hat{r}o$, $\hat{h}\acute{e}\hat{b}\hat{e}$, $\hat{z}\acute{e}\hat{n}\hat{a}$; у дугим слоговима – акцентованим и неакцентованим: $\hat{P}\hat{y}\hat{r}o$, $\hat{m}\hat{j}\acute{e}\hat{s}\hat{a}\hat{c}\hat{i}$, $\hat{s}\hat{t}\hat{v}o\hat{r}\hat{y}\hat{a}\hat{n}\hat{e}$, $\hat{z}\hat{a}\hat{n}o\hat{v}\hat{a}\hat{t}$, $\hat{V}\hat{y}\hat{k}o\hat{v}$. Потребни су дужи разговори са изворним говорницима да би се примијетила појава и доста снимљеног материјала да би се издвојили примјери са нешто затворенијим вокалом e . Изгледа да је у говору Црмнице, према опису Бранка Милетића, много обичније: $\hat{n}\acute{e}\hat{n}e\hat{o}$, $\hat{h}\acute{e}\hat{s}\hat{a}$, $\hat{P}\acute{o}\hat{h}$, $\hat{n}\acute{o}\hat{t}$, $\hat{c}\acute{o}\hat{s}\hat{t}o$, $\hat{h}\acute{e}\hat{v}\hat{b}\hat{i}\hat{r}$, $\hat{m}\hat{j}\acute{e}\hat{s}\hat{a}\hat{c}\hat{i}$, $\hat{s}\hat{i}\acute{s}\hat{o}\hat{t}$, $\hat{s}\acute{e}\hat{v}\hat{b}\hat{i}\hat{r}$; а иза k и g e може бити

¹⁷ Лука Вујовић, *Мрковићки дијалекат*, 126.

¹⁸ Исто, 126.

¹⁹ Бранко Милетић, *Црмнички говор*, 258.

тако затворено да постаје налик на *и*: *звѣкѣт*, *пѣшкѣ*, *рѣкѣ*, *ногѣ*, *дрѣвѣ*.²⁰

Једна друга појава раздваја паштровски од црмничког говора, а приближава говорима околине Бара – и у паштровском и у мрковићком говору, наиме, фонетско варирање вокала *е* може ићи и до дифтонгизације. Описом појаве, међутим, ова два говора нијесу у свему идентични – одвајају их многе посебности у степену распрострањености, поријеклу, изговору дифтоншког *е* и сл. У говору Паштровића глас *е* спорадично се дифтонгизира једино уколико се налази у слогу са дугосилазним акцентом – изузетака изгледа нема: *тѣешко*, *шѣес(т)*, *чѣсто*, *пѣћ*, *мѣсо*, *дѣсни*, *пѣт*, *пѣта*, *крѣћу*, *окрѣћу*, *вѣез*, *Нѣшо*, *Пѣро*, *Лѣко(в)ић*, *затрѣсу*, *Бѣрба*, *рѣса*, *жѣедѣ*^{ШН}; док у Мрковићима појава није позиционо ограничена – дифтонгизира се и неакцентовано дуго *е* (*ē*): *пеитѣ^ак*, *свеитѣ^ац*, кратко неакцентовано *е*: *вѣечѣру* (акуз. једн.); рефлекс полугласника у јаком положају у ријечи: *шеснѣ^аост*, *дѣ^аон*, *полѣ^аоко*, *нашѣ^аоб* итд. Уз то, тамо су у резултату процеса дифтонгизације вокали различитих особина – са вокалским елементом *и* некада у првом, а некада у другом дијелу дифтонга: *т^аѣшка* / *пѣ^от*, *рѣ^еп* / *мѣ^осо*; са неслоговним *и* или без њега у средини: *кр^оѣну* / *кр^еѣне се*; са акцентованим првим или другим дијелом дифтонга: *пѣ^оп* / *тр^оѣсемо*; и многе друге варијанте које су вјероватно подстакнуте обичношћу дифтонгизације вокала *е* у различитим позицијама у ријечи.²¹ Ситуација у Паштровићима је, како смо видјели, далеко једноставнија.

Не постоји у паштровском говору сличност у изговору *ѣ* < *ē* и *шѣ* < *ю*, какву налазимо нешто јужније у мрковићком говору.²² Пажљивији слушалац запазиће и ухом разлике између ових ликова – дифтоншко *е* се, на простору Паштровића, ствара једним експираторним ударом са вокалским елементом сличном гласу *и* у првом дијелу дифтонга и прелазним гласом *и* у средини, који се доста јасно чује али се при његовој артикулацији ипак не створи шум карактеристичан за потпуни изговор гласа *ј*. Мада је у пракси некада тешко разлучити фонетско-физиолошке границе између *об* и *ј* у паштровском говору нема дилеме у вези са рефлексом

²⁰ Исто, 257.

²¹ Лука Вујовић, *Мрковићки дијалекат*, 126-127.

²² Исто, 126- 127.

некадашњег дугог јата – он је у овом говору сасвим сигурно двосложан, није, значи, дифтонг пошто се сваки глас из јатовске секвенце (*и, о, е*) изговара са засебним експираторним ударом па није посебно тешко запазити разлику између ликова т^{ио}ешко / мли^ееко, м^{ио}есо / ли^еепо и сл.

Вокал *и*

Овај вокал у овој говорној зони не показује посебну флукуацију. Оно што је у вези са њим интересантно тиче се његових редукција – дјелимичних и потпуних – из свих позиција у ријечи: иницијалне, медијалне и финалне – у свим говорима јужне Црне Горе у приближно истом степену. Пропуштање изговора гласа *и* најизраженије је у медијалној позицији:

кол(и)ко је било мли^на; *кол(и)ко* си д^оби^о на^граду; *кол(и)ко* је била ја^дна; *к^дл(и)ч^шк* с^ш(м) б^ио; *ук^дл(и)ко* је то било; *н^екол(и)ко* д^бн^ш; *и^јеш* *кол(и)ко* (х)о^ћеш; ч^ојек *ук^дл(и)ко* по^ги^не; *н^екол(и)ка* из Кот^ора; било *некол(и)ци^на*, м^јес^ец и *н^екол(и)ка* д^бна; о^ћен^а *и^маш* *н^екол(и)ци^на*; *т^дл(и)к^о* да зн^аш; да се р^еч^е што је, *изв^дл(и)те*; м^и на је(д)не ст^епен(и)це на^ше т^ун^а; т^ри *г^од(и)не* в^ре^мена; п^уца к^аж^е но б^јеште; в^и л^есте ово^ће; ево ви Тали^јани, б^јеште.

Од потпуне редукције треба разликовати примјере са, посебно у црногорским приморским говорима, наглашеном квантитативном нестабилношћу овога гласа, у којима долази до дјелимичне редукције вокала *и*, при чему такво *и* остаје квалитативно неизмијењено и само се изговара краће од просјечно кратког вокала:

ов^исе(о)зг^ор *Кала^ћур^ће(в)^оћи*; б^ило је *Кл^апа(в)^оца*, Мош^уни, Гра^цу^ни; (ј)есте ли в^и *Па^итро(в)^оћи*; ов^а *л^апа(в)^оца* на^јтеж^а; *Па^оло(в)^оћи* из *Р^еже(в)^оћа*; три *Ра^до(в)^оћа* и ј^ед^ьн *Ђ^едо(в)^оћ*; р^ођен у *Ра^фа^йло(в)^оће*; т^ркн^ут до ов^ог^а *Ра^ђено(в)^оћа*; је(д)на је у *М^ед^иго(в)^оће*; па *Лу^ке* *Ми^ла* *Ђу^рано(в)^оне*; јере су *ку^ка(в)^оце*; п^усто с^ело као про(з) *Ту^доро(в)^оће*; је(д)ну *Кл^апа(в)^очину* о^ди^ву; св^рат^ио ко(д) *Ва^со(в)^оце*; *Ни^ко(в)^оца* пок^ој^на; Мал^ика *Да^видо(в)^оћка* пр^од^ала; са *Ц^ер^во(в)^оце* *Ива* *Фи^ли^па* с^ин; м^ој б^ане

и *б̄ан̄д̄(в)̄о̄ћу*; *ост̄а̄(в)̄о̄ла* ми је неср̄ет̄ња̄; *поп̄р̄а̄(в)̄о̄ла* се али ник̄^{III}(д) није зд̄ра̄ва; л̄ӣјепо си *нап̄р̄а̄(в)̄о̄јо*.

Могу се утврдити и разлози због којих се овакво *и* јавља: последије губљења сонанта *в* из међувокалске позиције (ту је глас *в*, у овим говорима, иначе нестабилан), у додиру два различита вокала, на овај начин скраћеним изговором другог дијела вокалске групе (без изузетка високог вокала *и*) долази до дјелимичног укидања хијата.

И фонетске појаве аферезе и апокопе, губљења вокала из иницијалне и финалне позиције у ријечи – често као последица брзог говора, али и других разлога – најчешће су у говорима јужне Црне Горе везане за глас *и*:

афереза: зн̄ав̄а̄ је (*и*)талиј̄ански д̄обро; т̄ешка митраљ̄еза (*и*)талиј̄анска бр̄ед̄е; н̄ем̄а̄ т̄у (*и*)Талиј̄ана св̄е̄ н̄аши; (*и*)Талиј̄ани су б̄ј̄еж̄али; студ̄ир̄ала (*и*)талиј̄ански; прим̄а̄ н̄ек̄ције; прим̄ила ш̄ес(т) н̄ек̄ција̄;

апокопа: јесу л' живе; (*ј*)ел(*и*) на л̄исту Ил̄ија; оно је ј̄ул (*ј*)ел(*и*); тр̄еб̄а да се ож̄ениш, *јел'*; т̄ебе је домов̄ина у П̄ипере (*ј*)ел'; ов̄и су више м̄ушнице ст̄али, (*ј*)ел', *јел'* р̄ођ̄ак; за̄(ј)едно, *јел'*;

ал' м̄и н̄ј̄есмо; *ал'* д̄обро је к̄^{III}(д) се д̄иж̄ен; *ал'* н̄е̄немо т̄о; *ал'* то не одгов̄ар̄а; он̄ако *ал'* сл̄або; *ал'* н̄аше су се ђ̄е̄о̄јке ч̄ӯале;

ил' т̄о т̄ебе није в̄ажно; м̄ало бр̄ашна *ил'* л̄е̄ба *ил'* н̄ешто; за̄је(д)но смо р̄ад̄или *ил'* се в̄ар̄ан;

д̄иш се т̄и Ле(к)с̄андро; п̄ушти ме, *б̄ј̄еж*; м̄уч вел̄е јо(ј); *д̄иш* се г̄о(во)р̄и проп̄ала је А̄устрија; а̄де *Иво д̄иш* се т̄и; к̄^{III}(д) је а̄лц̄а, *д̄иш* се;

ê, *б̄о̄гом(и)*.

И међу овим појавама има разлике: примјери аферезе су стални – никада се не употребљавају у књижевном облику, док се за апокопу може рећи да су у напоредној употреби са редукованим и фонетски ликови са изговореним вокалом *и*.

Вокал *о*

У сличним условима, који су констатовани за вокал *е*, може се вршити – у мрковићком и паштровском говору – и дифтонгизација

вокала *o*. Црмнички говор и вокалом *o*, исто као и вокалом *e*, остаје ван зоне карактеристичног дифтоншког изговора вокала *o* и *e*, који, према томе, остаје ограничен на црногорске приморске говоре. И између паштровског и мрковићког дифтоншког *o* више је разлика него сличности. На простору Паштровића умјесто чистог вокала *o*, најчешће у слогу са дугосилазним акцентом, спорадично се чује глас особених физиолошких својстава са вокалским елементом у првомилидругом дијелу дифтонга: *m^ooj, t^ooj, n^ooħ, z^ooj, n^ooj, n^ooc* // *m^oy, t^oy, s^oy, d^oħ*. Аналошким уопштавањем – према врло фреквентним ријечима *moj, tvoj, svoj* – могло се дифтонгизирати *o* и ако се нашло у слогу са краткосилазним акцентом – али, према мојем материјалу, једино у другим облицима рода и броја поменутих придјева и придјевских замјеница: *ê, m^ooje* вријеме; *o*на је несрѣтница *m^oja*; нйбоље је *s^oje*; *ħe* је *t^oja* кyħа // онй *m^oju* ш нйма; *m^oje* је свѣ што сѣ^{шн} досѣ^{шн(д)} изјавй^o; пoшла у *s^oju* кyħу. У резултату процеса дифтонгизације у Мрковићима јавља се много више варијанти -*š*: *kšc(m), nšħ, mšj; mšj*: *io*: *kooc(m), pl^oot, n^ooш; yo*: *t^ooj, n^ooc, b^ooc; o^y*: *košc(m), brošm, mošm*.²³

Посебно смо израженију употребу таквог гласа запазили у узвицима бола, категорији ријечи у којој се, по изузетку, вокал *o* дифтонгизира и у неакцентованом дугом слогу: *ao, moj* Йво; *ao, t^e*ешко страшно; *aoк; a^o!* не мoгу да спаван; *aoк! a^oк*. С обзиром на карактер узвика као врсте ријечи: „недовољно оформљене и недовољно семантички одређене речи, те и немају веће важности за морфолошки систем говора”,²⁴ „условни језички знаци”²⁵ не могу се, на основу наведених примјера, изводити поузданији закључци.

Дифтонгизација вокала *o* у савременом паштровском говору, за разлику од мрковићког, није широких размјера – унеколико је и лексички ограничена: нема много различитих ријечи у којима се *o* под дугосилазним акцентом изговара као дифтонг. Ипак, у таквим фреквентним ријечима, које се из наведене грађе лако препознају, типични представник паштровског говора изговориће дифтонг

²³ Лука Вујовић, *Мрковићки дијалекат*, 129.

²⁴ Александар Белић, *Ојезичкој природи ијезичком развитуку*, I, друго издање, Београд 1958, 77-79.

²⁵ Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, *Граматика српског језика*, II издање, Завод за уџбенике и наставна средства Београд – Завод за издавање уџбеника, Нови Сад 1992, 122.

– и то чешће са вокалским елементом *у* у првом дијелу. Уз то, дифтоншко *о*, а исто би се могло рећи и за *е*, и није у подједнаком степену распоређено по цијелом простору Паштровића – прелазак *о > ^уо*, *е > ^уе* углавном је карактеристика брдских села (испод планине Паштровска гора) што опет не значи да се ови дифтонзи неће чути и на приморју.

Посебне артикулационо-акустичне особине вокала *о*, различите од књижевног, примјетне су, у паштровском говору, и у кратким неакцентованим слоговима у којима се овај глас може и отвореније изговорити: *но^асѣћа*, *о^агрāдѣо*, *бано^авѣнѣ*, *до^апāнѣт(и)*, *Пѣро^а рѣкѣ*, *Грѣјо^а*, *поно^авѣна*, *пѣно^аво*, *по^атѣк*, *крѣво^ави*, *плѣто^ави*, *по^астѣли*, *дѣсно^ат*, *до^ачѣк*, *до^ачѣкā(ј)*, *во^ајнѣк*. При томе, таква фонетска варирања која иду ка отворенијем изговору каткада доводе и до промјене квалитета вокала па се умјесто вокала *о* изговара вокал *а*: у међувремену *далѣзѣ* Пѣро; *далѣзѣ* чѣсто; *прѣшлѣ* гѣдинѣ је *далѣзѣо*; *насѣо* брѣкове дѣгѣ; *насѣла* брѣме; *немѣ(ј) забѣравѣ*; *забарѣ(в)љаш*; *забарѣ(в)ѣла рѣћ(и)*; *цѣѣлага* живѣта се мѣчи^о.

Насупрот нестабилности вокала *о* у кратком неакцентованом слогу стоји нормални штокавски изговор у слогу са краткосилазним акцентом: *рѣгови*, *грѣб*, *грѣ(ж)ѣ*, *снѣпѣ*, *трѣшь^{шк}*; *пѣздрѣви*, *Бѣгдѣн*, *Тѣдор*, *дѣбро*, *пѣп*, *трѣвѣ^{шц}*, *безбѣжнѣк*, *злѣбѣ^{шн}*, *(х)рѣм*, *прѣсѣ*, *скѣчѣш*, *прѣсѣ*.

Отворенији изговор гласа *о* не налазимо у описима других говора Црногорског приморја и његовог залеђа.

Вокал *у*

Вокал *у* се својим фонетским особинама не разликује ничим посебно од књижевног – друго је питање што су понекад одређена фонетска варирања гласа *у* могла, по нашем мишљењу, ићи и до изговора другог вокала – а то је у говорима јужне Црне Горе вокал *о*. Примјере које наводимо чули смо у Паштровићима:

вѣ^шзда *шоровѣла* с цѣндарѣма и финѣнцѣма; нас вѣдѣ низ Водѣцу *по(т)* Чѣлобрда; ѣндѣ ни *окѣнѣше* хрѣну ѣпе(т) нѣполи; и дѣшли *со* Рѣђено(в)ѣћи навр(х) четр(д)есе(т) дѣ^{шнѣ^ш}; више домѣћѣ *ного* копѣвнѣ; ја сѣ^{ш(м)} *со* чѣнцѣ(м) дошѣ; дѣде ми *рѣку*; и он *скѣпѣ* тѣн око пестѣтѣнѣ^ш; а ѣни *со* имѣли пѣсѣ;

нашли *со* они првѡ њйгов пѡсѡ; вршили атентат проти(в) (и)талијанскѡ вѡјске, *осођујемо* се такѡ; у *међуврѣмено* мѣне ови пукѡвник пита; били *со* повѣзани са ланцима; а ми остали под *окопацијѡ(м)* још дѡље.

Треба ипак рећи да су наведене појаве индивидуалне природе, различитог поријекла и нијесу посебно велике учесталости.

*

Говори јужне Црне Горе, са многим посебностима локалног карактера, одликују се израженом нестабилношћу вокалског система. Различите флукуације у изговору појединих вокала, посебно везане за вокале *a*, *e*, *o* и рефлексе некадашњег полугласника у јаком положају у ријечи, општа су особина ове у основи нејединствене говорне зоне. А све описане појаве, без обзира који је говор у питању, факултативног су карактера – један исти информатор изговориће, на примјер, у зависности од тренутне инспирације, затворено, отворено или дифтоншко *e*, а могуће је такође да у артикулацији гласа *e* и не примијетимо никакво одступање од стандарда. Таква се оцјена може изрећи и за фонетска варирања у изговору других вокала.

Резултат нестабилног изговора појединих вокала могли су бити и квалитативно нови гласови – на тај начин у овој дијалекатској зони долазило је и до већих поремећаја у основним правилима дистрибуције неких вокала – посебно вокала *a*, *e* и *y*.

Све зетско-јужносанџачке говоре јужне Црне Горе карактерише и још једна, можда и најупадљивија језичка црта: некадашњи полугласник у јаком положају у ријечи није се изједначио ни са једним пуним вокалом, на његовом мјесту је глас неодређене боје – у неким говорима ближи, а у некима даљи од основних вриједности гласова *a* и *e* – зато старији говори јужне Црне Горе имају вокалски систем за један глас богатији од књижевног језика и већине штокавских говора.

Миодраг ЈОВАНОВИЋ

НЕКОТОРЫЕ ОТЛИЧИТЕЛЬНЫЕ ЧЕРТЫ СИСТЕМЫ ГЛАСНЫХ
ГОВОРОВ ЮЖНОЙ ЧАСТИ ЧЕРНОГОРИИ

Резюме

Отдельные говоры южной части Черногории, в частности побережья, характеризуются довольно большими различиями в произношении гласных, в том числе гласных *a*, *e*, *o*. Причиной такого отступления от нормы часто (но не всегда) является место гласного в слове (гласный может произноситься либо как более открытый, либо как более закрытый, либо как дифтонг, либо как более огубленный). Помимо неустойчивости в произношении для данных говоров характерны многочисленные нарушения в дистрибуции гласных, особенно в заимствованных словах, которые по-разному приспосабливались к системе заимствующего языка. Анализируемые говоры интересны, может быть, прежде всего потому, что на большей части территории южной Черногории результатом изменения старого редуцированного – не является одна из существующий в современном языке фонем.

На месте старого редуцированного произноситься гласный неопределенного тембра - гласный между *a* и *e* (*дън* > *дъ^нн*). Таким образом, можно прийти к выводу, что система гласных данных говоров богаче системы гласных современного литературного сербского языка.

